

ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛДОВАН СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТРОВЬ'Я

Середнє Подністров'я в етнографічному відношенні є виразною українсько-молдовською етноконтактною зоною з часів середньовіччя. Вона охоплює територію на десятки кілометрів по обидва боки від Дністра і закінчується межами існування українських в Молдові і молдавських поселень в Україні. Міграційні процеси тут були достатньо динамічними, переважно мирними і супроводжувалися активними етнокультурними трансформаціями. Різні ступіні інтенсивності цих трансформацій на правому і на лівому берегах Дністра позначалась на змісті етнокультури: вона втрачала або зберігала свою етнічну виразність.

Формувалась етноконтактна зона за участю різних національностей, але українці і молдовани були найбільш активними і чисельними із тих, хто освоював порубіжжя степу і лісостепу придністровської зони. В історіографії достатньо свідчень про роль українців і молдован в процесі заселення краю з другої половини XV ст. При цьому використовувалися будь-які можливості. Так відомо, що чимало волохів, що брали участь у походах на українські землі у складі турецької чи татарської армій, залишалися там, засновуючи нові поселення. Чимало молдован дезертирували з турецької армії під час російсько-турецьких війн і отримували дозвіл на поселення на прикордонних територіях, якими на той час були степові простори Півдня України. Уряд Росії по відношенню до молдован, як і до інших, що виявили бажання поселитися на наданих їм землях і отримати при цьому пільги, застосовував таку ж політику, як і інші держави. З переселенців створювалися військові формування, які несли службу, охороняючи південні кордони імперії.

Та особливо масовим було стихійне переселення молдавських селян на щойно приєднанні до Російської імперії землі. Так в Буго-Дністровське межиріччя прибували молдовани з різних регіонів, серед них і «цуркани» — молдавські горяни. Носії прізвищ

«Цуркан», які є досить розповсюдженими в селах півночі Одешини, не лише нагадують про цю своєрідну етнографічну групу молдован, але й вказують на ймовірне місце їхнього первісного розселення, визначаючи, таким чином, міграційні шляхи. Численні групи переселенців долали чималу відстань, щоб отримати землю і бодай мінімальні пільги. Потік переселенців в Буго-Дністровське межиріччя посилювався особливо після того, як молдавські бояри отримали великі земельні угоддя і щоб залюднити їх, селянам-переселенцям надавались деякі пільги і права на рухому власність. Наслідками такої політики стало стрімке зростання чисельності молдавського етносу. З цього часу приток молдован і українців посилювався у XVII і особливо у XVIII ст. На початок другої половини XIX ст. в селах Ананївського, Одеського, Тираспольського повітах кількість молдован серед інших була суттєвою [1].

Звісно, українці і чисельно переважали серед першопоселенців в опануванні степу Буго-Дністровського межиріччя ще задовго до приєднання земель до Російської імперії. Достатньо згадати участь українців у розбудові причорноморських портів і міст за часів Великого князівства Литовського, активну діяльність у зоні безпосереднього контакту зі степовим населенням – ногайцями. Активна колонізація українцями лісостепового порубіжжя і південних районів Середнього Подністров'я не обмежувала можливість колонізації молдован. Вони селились поряд з українцями і процес адаптації, принаймні на початковому етапі, проходив на основі традиційної етнічної культури. Існує думка, що в XIV – XV ст. тут проявляються контури молдавської діаспори [2]. Наслідки цього процесу простежено в одному з районів Середнього Подністров'я, а саме Кодимщині і Балтщині (північ Одеської області) та двох районів Молдови (Кам'янського і Рибницького). Інформаційною базою для вивчення окресленої проблеми стали публікації початку XX ст., які відображають демографічну картину у XIX ст., а також публікації народознавців другої половини XX ст. та матеріали етнографічних розвідок автора. Вони вказують на процеси і чинники, які безпосередньо впливали на розвиток традиційної культури і динаміку етнічної ідентичності, яка безпосередньо з нею пов'язана. Оскільки у нашому розпорядженні є матеріали тільки лівобережжя Дністра,

розглянемо зазначене питання на прикладі молдован.

Вони вказують, що в традиційній культурі молдован етноконтактної зони простежується динаміка її розвитку з тенденціями як нівелювання етнічних маркерів, так і посилення їхньої виразності. Етнічна ідентичність носіїв етнокультури відзначається або відносною стійкістю, або послаблюється і, зрештою, перестає бути основою самоідентифікації. Дослідження показують, що на тенденції розвитку етнокультури, її регіональних варіантів впливають передусім два чинники – місце *розселення в етноконтактній зоні і характер розселення*.

Аналізуючи чинник місця розселення в етноконтактній зоні, слід брати до уваги локалізацію поселень: а) на порубіжжі з молдавським етнічним масивом; б) віддалено від молдавського етнічного масиву. Прикметно, що саме місце локалізації, а не першочерговість заселення території, визначає перспективу розвитку культури. Навіть якщо вони рівномірно розподілені по всьому простору зони.

Так, наприклад, молдовани в окремих районах етноконтактної зони були першопоселеннями, про що свідчать топоніми і назви заснованих ними поселень на значному віддаленні від Дністра. Такими є села Мошняги, Стримба, Слободзеї, Євтодія, Фернатія, Валядинка інші. Ще й сьогодні на теренах Кодимщини і Балтщини чимало молдавських топонімів нагадують про колишню присутність тут східнороманських першопоселенців. А деякі з них вказують на прямий зв'язок населення з походженням гідронімів і топонімів і засвідчують потужний переселенський рух. Так в долині річки Фернатія виникли села з назвами молдавського походження Стримба, Фернатія, а село Петрівка, що знаходиться поруч, на 100% складалося з молдавського населення [3].

Тобто, за локалізацією поселення поділяються на дві групи. До однієї відносяться поселення безпосередньо біля Дністра і молдавського етнічного масиву, до іншої групи належать віддалені від Дністра села Кодимщини, Балтщини, Котовського, Ананьївського районів.

Статистика перепису населення в етноконтактній зоні різних років демонструє виразну динаміку етнічного складу. Так, статистичні дані про чисельність господарств чи жител в селах повіту в

кінці XVIII - початку XIX ст., 1928 року відображають цілком виразну не тільки динаміку чисельності українців і молдован, але й тенденцію розвитку демографічної ситуації.

Так, наприклад, на 1800 рік в Обжилі (Балтський район) в 15 житлах волохів проживало 45 чоловіків і 50 жінок [4], в Єфтодії на кінець XVIII ст. нараховувалось 6 жител волохів, в яких проживало 26 чоловіків і 16 жінок [5].

Виразною ілюстрацією тенденції є динаміка етнічного складу села Мошняги. Назва села вказує на молдавське походження його засновників (молдавське «мошняг» – стара людина). Але вже на кінець XVIII ст. тут нараховували 49 українських господарств [6] і лише 3 молдавських. Кількість українців складала 213 осіб (89,9%), молдован – 9 (5,5%). У заснованій молдованами Фернатії на кінець XVIII ст. волохи складали 40,3% (38 господарств) [7], тоді як на 1.01.1928 року зафіксовано лише 5 господарств молдован. Тобто, в районі басейну р.Кодима чисельність молдавського населення зменшується навіть в селах, заснованих молдованами. Домінування молдован над українцями не спостерігається.

Інша картина спостерігається в придністровських селах. Тут чисельність українців в окремих селах хоча і зростає, і навіть більш швидкими темпами, порівняно з темпами зростання чисельності молдован, в цілому відзначимо тенденцію до чисельного домінування молдован, особливо з другої половини XX ст.

Наступний чинник – характер розселення. Оскільки наші дослідження здійснювались в Україні, то розглянемо специфіку розселення етнічної групи молдован на лівобережжі Дністра. Спостерігаємо принаймні три типи розселення молдован (втім як і українців) в етноконтактній зоні: частиною в структурі села; окремим поселенням; групою із моноетнічних (чи майже моноетнічних) сіл.

Щодо першого, слід зазначити, що формування біетнічних поселень – відносно пізнє явище. Здебільшого вони виникали на основі двох невеликих поселень, що існували поряд. Зростання чисельності населення, що супроводжувалося забудовою території навколо, призвело до утворення одного великого поселення, яке складалося з двох частин. Акультурація молдован у таких поселеннях відбувалася досить швидкими темпами, що негативно позначалося

на стані ідентичності. Наприклад, у 1950-х роках молдовани проживали у шістьох з двадцяти населених пунктів Кодимського району. Молдовани складали приблизно половину мешканців села Шершенці, у селі Тимкове – 30%, стільки ж молдован нараховувалось в селах Слободзея, Волядинка, Лабушна. Значну частину мешканців села Грабове у ХІХ ст. складали молдовани, але протягом першої чверті ХХ ст. молдавська мова була витіснена українською в усіх зазначених селах [8].

Розселення молдован моноетнічними поселеннями забезпечувало досить тривалий час функціонування всього комплексу традиційно-побутової культури. Особливо в великих поселеннях, навіть якщо вони знаходяться на значній відстані від основного етнічного масиву, обряди і звичаї збереглись до наших днів, що є важливим підґрунтям побутування молдавської мови і ідентичності. До таких відносяться села Липецьке, Гандрабури інші. Невеликі за розмірами і кількістю населення молдавські села у другій половині ХХ ст. швидкими темпами, підсиленими масовим виїздом молоді до міст, втрачають молдавську ідентичність. Так, село Петрівка (Кодимський район), як зазначалося, складалося з суцільно молдавського населення, але сьогодні, крім людей похилого віку, молдавською не володіють і вона не є мовою мешканців села.

Розселення групами із моноетнічних поселень також не було запорукою тривалого існування молдавської ідентичності, якщо ці групи знаходились ближче до українського, ніж до молдавського, етнічного масиву. Навіть засновані молдованами такі села за порівняно короткий час заселялись українцями, інтегруючи з подальшою асиміляцією носіїв молдавської культури. І лише назви таких сіл вказують на етнічну належність їх засновників. Такими, наприклад, є низка поселень, розміщених групою вздовж річки Фернатія – села Стримба, Фернатія. Село Євтодія – у місці злиття річок Фернатія і Кодима, село Мошняги, що поблизу Євтодії на правому березі Кодими.

Таким чином, зазначені чинники відігравали важливу роль у розвитку традиційної культури молдован в етноконтактній зоні, і мають вагомe значення для вивчення процесу інтенсивності міжкультурної комунікації та її наслідків.

Джерела та література:

1. Шишмарев В.Ф. Романские поселения на Юге России // Труды архива АН СССР. – 1975. – Вып.26. – С.4.
2. Стати В. Молдаване України. Историко-географическое и этнодемографическое исследование Украины. – Одесса, 2009. – С.216.
3. Мельничук О.С. Топоніміка Кодимського району, Одеської області // Мовознавство. Наукові записки. – Т. XIV. – К., 1957. – С.55.
4. Кушнір В.Г. Динаміка чисельності молдован Балтщини в XIX – 20-х роках XX ст. // Revista de etnologie și culturologie. – Vol.2 – Chișinău, 2007. – p. 258.
5. Ibid. – p.258.
6. Ibid. – p.258.
7. Ibid. – p.258.
8. Мельничук О.С. Топоніміка Кодимського району... – С. 58.